

AHMED YESEVÎ'NİN HİKMETLERİNDE AŞK TERENNÜMÜ

THE EXPRESSION OF LOVE IN THE WISDOMS OF AHMAD YASSAWI

KADİR ÖZKÖSE
PROF. DR.
BOZOK Ü. İLAHİYAT FAK.

ÖZ

Ahmed Yesevî, Allah sevgisinde erimiş ve bu sevginin motive edici gücü ile Orta Asya Türk muhitine başta tebliğcilik olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunmuş büyük bir sûfidir. Çevresine rağmen olmamış, yaşadığı toplumla bütünleşmiştir. Köylü, kentli herkesle diyalog kurabilmiş, basit bir göçebenin olduğu kadar, sultanların da gönlünü kazanmıştır. Onun İslâm'ın esprisinde bulunan "sevgi" boyutunu yakalaması, bir inkılabı neden olmuştur. Gerçekten bir vâris-i Muhammedî ve insân-ı kâmil olan Ahmed Yesevî, kurucusu olduğu tarikatı ve devrinde yetiştirdiği derviş ve talebeleriyle "Pîr-i Türkistân" sıfatıyla bir büyük evliya olarak şöhret kazanmıştır. Diğer taraftan Türk dili ve edebiyatında bir büyük çığır açmış, kendisinden sonra gelen Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzi-i Mısırî, Aziz Mahmûd Hüdâyî gibi Anadolu; Süleyman Atâ ve Ali Şîr Nevâî gibi birçok Türkistan tekke şairlerine, ruh ve manada olduğu gibi, dil ve nazımda da rehberlik etmiş, Türk tasavvuf şiirinin "pîr" i olmuştur. Onun rehberliğinde Türk dili ile yazılmış tasavvufî ve edebî eserler İslâm Edebiyatı içinde ayrı bir kol teşkil etmiş ve sağlam bir yer alabilmiştir. Ahmed Yesevî'nin miladi XII. asırda tohumunu atarak gerçekleştirdiği bu büyük iş, onun bir "insân-ı kâmil", bir "pîr" oluşunun, yani manevî şahsiyetinin neticesidir. Zira o, "sekiz asırdır zamanın bütün inkılaplarına ve zevk değişmelerine mukavemet ederek yaşayan, sekiz asırdır birçok şaire taklit örneği olan, büyük halk kitlesinin zevkine asırlarca nazımlık vazifesi ifâ eden bir edebî eser" vücuda getirmiştir. Onun diktiği Türk Tasavvuf Şiiri ağacı Yûnus Emre'nin dilinde Anadolu'da kemalini bulmuş, olgun meyvelerini vermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Yesevî, Tasavvuf, Aşk, Tarikat, Hikmet

ABSTRACT

Ahmad Yassawi, is a great sufist who fused within the love for Allah and gave various services to the Turkish people of Central Asia Turkish public with the motivating power of this love. He did not isolate himself from his environment; instead he had integrated with the society in which he lived in. He could and did establish dialogues with both villagers and urban citizens and fascinated even a simple nomad as well as the sultans of the era. His grasp on the love dimension lying in the sprit of Islam caused a revolution. As a matter of fact, being a true inheritor of Mohammed and a perfect human being he had built a reputation as a great Saint under the title of Pîr-i Turkestan, by means of the tariqa he established and dervishes and students he raised. Moreover he marked a big era in Turkish language and literature and provided spiritual and moral mentorship as well as linguistical and poetical guidance with his successors like Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzi-i Mısırî, Aziz Mahmûd Hüdâyî in Anatolia and other sufi poets like Süleyman Atâ and Ali Şîr Nevâî in Turkestan. Thus he became the Pir (Great Master) of the Turkish sufi poetry. Sufi and literary work written in Turkish language under the guidance of him formed a different branch and attained a steady position among the Islam literature. This great achievement which is seeded by Ahmed Yesevi during the 12th Century A.C is the result of his perfect human being (insan-ı kamil) and his being a "Pîr", i.e. his spiritual personality. As a matter of fact, he generated a work of literary art which has resisted and survived against the all revolutions and the shifts in the tastes and pleasures for eight centuries, been a role model for many poets along the last eight centuries and pioneered the taste of big masses of people. The tree of Turkish sufi poetry seeded by him gained a fair maturity in the speech of Yunus Emre in Anatolia and beard its ripe fruits there.

Keywords: Ahmad Yassawi, Sufism (tasawwuf) Love (hubb), Tariqa, Wisdom.

Giriş

Hazret-i Sultân, Pîr-i Türkistân, Sultânü'l-Evliyâ, Hâce-i Türkistân ve Evliyâlar Serveri gibi unvanlarla anılan Ahmed Yesevî, Çimkent'e bağlı Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir.¹ Yesi'de Arslan Baba'nın teveccühüne mazhar olmuş,² temel eğitimini Yesi'de tamamlamış, Arslan Baba'dan melâmîlik esasına dayalı tasavvuf terbiyesi görmüştür. Arslan Baba'nın vefatından sonra Buhara'ya gitmiş ve burada Yûsuf Hemedânî (ö. 534/1133)'ye intisap etmiştir.³ Yûsuf Hemedânî'nin yanında hem medrese ilimlerini tahsil etmiş hem de yarım kalan seyrusülûkunu tamamlamıştır.⁴ Hâce Abdullah Berkî (ö. 552/1157) ve Hâce Hasan Endakî (ö. 555/1160)'den sonra Yûsuf Hemedânî'nin halifesi olarak bir süre Buhara'da irşat hizmetlerini deruh-te eden Ahmed Yesevî, irşat makamını dördüncü halife Abdülhâlik-ı Gucdüvânî (ö. 595/1199)'ye bırakarak Yesi'ye gitmiştir.⁵ 562/1167'de Yesi'de vefat eden Ahmed Yesevî'nin Yesi'deki türbesinin bulunduğu camiye Cami-i Hazret, bu camii-nin bulunduğu Türkistan şehrine de Hazret-i Türkistân ve Hazret denmektedir.⁶

Biz bu makalemizde Ahmed Yesevî'nin hikmetleri bağlamında tasavvufî düşüncesinin mihriverini oluşturan aşk kuramı üzerinde duracağız. Onun aşk tasavvurunu ele alırken tasavvuf anlayışının boyutlarını izah etmeye, aşka dair yaklaşımlarına yer vermeye çalışacağız.

¹ Kemal Eraslan, "Giriş", *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara 1991, s. 6.

² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 63-64.

³ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 63-64; Kasım Kufralı, *Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1949, s. 31.

⁴ Kemal Eraslan, "Ahmed-i Yesevî", *Yesevîlik Bilgisi*, Ahmed Yesevî Vakfı Yay., Ankara 1998, s. 82.

⁵ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, 72.

⁶ Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, 79-83.

1. Aşkın Mahiyeti

Ahmed Yesevî tasavvufun tahalluk ve tahakkuk boyutunu bir bütün olarak ele alırken, ilim, irfan ve hikmet derinliğine ermeyi hedeflemektedir. Hikmet tadında söylediği sözlerin tamamında takva, vera', zühd, ah-lâk çizgisini önemsemekle birlikte aşk yolunun yolcusu olmayı daha da önemli görmektedir. Aşksız ibadetin kuruluşuna, aşksız zühdün merasime dönüştürüleceğine dikkat çekmektedir. Âbidlik ve zâhidliğin aşkla taçlandırılmasını hedeflemektedir. O hikmetlerinde önce aşk makamının boyutlarına dikkat çekmekte, sonra aşk yolunun serencamını ele almaktadır. Aşk yoluna koyulanlara hedef sunmakta ve bunun da aşk cevherini elde etmek olduğunu belirtmektedir. Aşk cevherini elde etmek için aşk sırrını muhafazayı, aşk ateşinde yanmayı, aşkın gereksinimlerini yerine getirmeyi öğütlemektedir. Aşkın kazanımlarına ermek için sıralanan bu hususiyetlere dikkatlerimizi çekmektedir.

1.1. Aşk Makamı

Aşkî padişah makamında âşığı da fakir konumunda gören Ahmed Yesevî, âşığın Hakk'tan izin almadan konuşamayacağını, Allah'ın izni olmadan nefes alamayacağını belirtir. Hakk'tan öğüt alan âşıkların dünya peşinde koşamayacağından bahseder.⁷ Hakk aşkını gönlüne aşıl原因 ululardan⁸ ve Allah'ın kendisine aşk kapısını açtığından bahseden Ahmed Yesevî, aşka revan olabilmek için toprak gibi mütevazı olunmasını, Hakk'ın emrine boyun eğip hazır kıta beklenilmesini, melâmet okunun yağmur gibi isabet etmesini, melâmet okuyla bağrın delinmesini şart koşmaktadır.⁹ Aşksızları yolda kalmış gördüğü için aşk dükkânını açtığını, aşktan nasip saldığını belirtmektedir.¹⁰ Aşkın kutsiyetine inanmak, âşıkların safiyetini

⁷ Işk pâdişâh âşık fakîr dem ura'lmas
Hak'dın ruhsat bolmağunça sözley-almas
Hak pendini alğan dünyâ izley-almas
Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, haz. Kemal Eraslan, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara 1991, s. 102.

⁸ Nâgehânî tururımda kamuğ büzüng
Hak ışkını köriğlüm içre saldı döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 76.

⁹ Işk bâbını mevlâm açkaç manga tigdi
Tofrak kılıp hâzır bol dip boynum igdi
Bârân-sıfat melâmetni okı tigdi
Peykân alıp yürek bağrım tiştım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 50.

¹⁰ Işksızları kördüm irse yolda kaldı
Ol scbebdin ışk dükkânın kurdım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 66.

her defasında dile getirmekle beraber, o gerçek âşıkla sahte âşığın ayrılmasından yanadır.¹¹

Yâranlar meclisine seslenen Ahmed Yesevî, aşk derdine çare bulunamayacağını söyler. Ona göre diri oldukça aşk defteri tamamlanamaz. Ölmeden önce ölmenin sırrına ermek aşk defterinin idrak edildiğinin göstergesidir. Dünyaya heves ve dünyalığa tutku oldukça aşk dersinin gereği yerine getirilemez. Âşıklık o kadar ulu makamdır ki âşığın kabirde bedeni bile bozulmaz, çürümez ve yok olmaz.¹² Ahmed Yesevî'ye göre aşk makamı aklın ermeyeceği türlü makamlara sahiptir. Aşk makamında baştan başa zorluk, cefa ve mihmet barınır. Aşk makamında kınayanın kınamasından korkulmaz, ihanetlerle aşk makamı bulandırılmaz, aşk makamı genel geçer bir heves değildir. Aşk dersleri sonsuzluk arayışının öğretileridir.¹³ Dergâhın hakkını vermeyi aşk dersini tamamlamakta gören Ahmed Yesevî, aşka düçar olduktan sonra geceleri yatmayı bıraktığını, mihnetler çektiğini, sıkıntılar yaşadığını, sadık bir mürit konumuna geldiğini, Hakk'a sığınıp aşkın yoluna revan olduğunu söylemektedir. Aşk yolunda toprak misaline bürünmeyi hedeflemekte, aşk hâlinde, hâlinin harap, bağrının kebab, gözlerinin yaşla dolu olduğunu belirtmektedir.¹⁴

Ahmed Yesevî aşk eğitiminin adresini mescit olarak görür. Mescide girip ömür sürdüğünden, mescitte ömrünü bereketlendirdiğinden ve sonunda aşk dükkânını kurup kazanç sağladığından bahseder. Tâliplere aşk dükkânından ihtiyaçları olan aşk badesini sunarken Ahmed Yesevî, eğri yolda

¹¹ Yaldan âşık dın âşıkka güvâh boldum

Ol sebebđin Hak'ka sığnıp kildim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 66.

¹² Ey yârânlar ışk derdige deva bolmas

Tâ tirig sin ışk defteri ada bolmas

Tar lahidde üstühânı cüdâ bolmas

Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 100.

¹³ Işk makâmı türlüg makâm aklıng yitmes

Başdın ayağ cebra ü cefâ mihnet kitmes

Melâmetler ihânetler kılşa ötmes

Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 98.

¹⁴ Min yığirmi sikiz yaşda âşık boldum

Kiçe vatmay mihnet tartıp sâdik boldum

Andın songra dergâhığa lâyık boldum

Ol sebebđin Hak'ka sığnıp kildim muna

Bir kem otuz yaşka kirdim halım harâb

Işk yolıda bola'Imadım mısl-i turâb

Hâlîm harâb bağrım kebâb közüm pür-âb

Ol sebebđin Hak'ka sığnıp kildim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 72.

olanları sert edâyla da olsa uyardığını, âşıklara Hakk'tan müjdeler verdiğini ifade etmektedir.¹⁵ Allah âşığı yarattığında ona ahitte bulunmuş, âşık da Hakk'tan aldığı bu sebakla çöller gezer, halktan umudu kesip Hakk'a yönelir, kendisine tevdi edilen aşk nimetini arayıp sorar, Allah'a kul olur, Allah korkusundan gözyaşı döküp yol alır, Allah korkusuyla hasta gönlünü şâd eder.¹⁶

Aşk yoluna girenlerin Hakk didarını görebileceğini belirten Ahmed Yesevî, âşıkları mahşerde Hakk arayışına koyulan Mûsâ (a.s.)'ya benzetmektedir. Çünkü aşk insanı sermest kılar. Aşk sarhoşluğuna bürünenler Hû zikrine koyulurlar.¹⁷ Başkasına değil kendi nefesine nasihatta bulunan Ahmed Yesevî, âşık olmak için cândan geçip ölüm sırrına ermeyi öğütlemektedir. Câhillerin aşk yoluna koyulamayacaklarını, aşk davasına muhkem düzeyde bağlanmak gerektiğini belirtmektedir.¹⁸ Aşk yoluna koyulunca Ahmed Yesevî ehl-i kemal olur. Hasret duyduğu, özlediği ve sevdalandığı Peygamber Efendimiz'in cemâlini görme şerefine nail olur. Kendisini olgunlaştıran ve Peygamberimiz'in cemâlini gösteren aşkın bedeli de ağır olur. Gözleri yaşla dolar, boynu bükülür ve bedeni incecik hâle gelir. Hatta öyle ki aşk hançeri bağrını deler ve yüreğini kanatır. Ama olsun o yine de mutludur. Çünkü o aşkın çocuğudur.¹⁹ Aşk derdine düşer olan âşık inler durur,

¹⁵ Otuz bişde mescid kirip¹⁹ devrân sürdürüm
Tâliblerge ışk dükkânın tola kurdum
İgri yolğa her kim kirdi sögtüm urdum
Âşıklarğa Hak'dın müjde yitti dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 78.

¹⁶ Çöller kizip halkdın bizip ışkın sorgıl
Bende bolsang Hak'dın korkup yığlap yörğül
Dîdârını talep kılsang hâzır bolğıl
Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 100.

¹⁷ Işkka kadem koyğanlar Hak dîdârın körerler
Mûsâ-sıfat mahşerde Hak'dın suâl sorarlar
Sermest bolup vasfıda Hû zikrini kurarlar
Arslan Baba'm sözlerin işitingiz teberrük. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 118.

¹⁸ Kul Hâce Ahmed nâsîh bolsang özüngge bol
Âşık bolsang cândın kiçip bir yolu öl
Nâdânlarğa aytsang süzüng kılmas kabul
Muhkem bolup yir astığa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 106.

¹⁹ Otuz altı yaşda boldum sâhib-kemâl
Hak Mustafâ körsettiler manga cemâl
Ol sebebdin közüm yaşlığ kametim dâl
Işk hançeri yürek bağrım tildi dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 78.

aklı başından gider şaşkına döner, yaşadıkları ve gördükleri karşısında aşk onun hayranlığını artırır. Aşk makamında ilerledikçe âşığın gönül gözü açılır, gönül gözü açıldıkça âşık gözyaşı döker, ağlar ve inler.²⁰

Muhabbet pazarında kendinden geçen Ahmed Yesevî'nin gönlü dertli gözyaşları sel olup akmaktadır. Hallâc-ı Mansûr gibi Ahmed Yesevî de aşk dârında başını vermekte ve kendini Allah'a adamaktadır.²¹ Aşk ateşi yüreğine düştüğünde yanıp kavrulan Ahmed Yesevî, Hallâc-ı Mansûr gibi tüm hisimlerden uzaklaşır, her türlü beklentilerden sıyrılır, yakınlığını ancak Allah'a has kılar, Allah ile beraber olduktan sonra başına gelen her türlü cefa umurunda değildir.²² Aşkın kemali Hak'ı tanımadır. Aşk mârifetullahı yol verir. Aşk özü ve sözü bir olmayı, sözlerimizle amellerimizin uyumlu olmasını gerekli kılar. Aşk sözde değil gayret ve çabaya bürünmeyi gerekli kılmaktadır.²³

Allah'ın âşıklara vade kıldığını, fırsatlar tanıdığını ve imkânlar bahşettiğini beyan eden Ahmed Yesevî, Peygamber Efendimiz'e hediye edilen ilâhî armağanın aşk rüzgârı olduğunu söylemektedir. Aşk yolunda kendisinin de gözyaşlarını şahit kıldığını belirtmektedir.²⁴ Çünkü âşıklar dertlidir. Derde giriftâr olan âşıklar âlemin yükünü omuzlarında hisseder. Aştan yoksun kalmayı hayvanlık mertebesiyle eş değer görür. Gönlünde aşk nimeti olmayanları ağlamaya davet etmekte, Allah'ın has aşkını ağlayanlara bağış-

²⁰ Işk belâsı başka tüşse nâlân kılır
Aklım alıp bî-hûş kılıp hayran kılır
Köngül közi açılğan song giryân kılır
Lâ-mekânda Hak'dın sebak aldım muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 98.

²¹ Kırk törtümde muhabbetni bâzârıda
Yakam yırtıp yığlap yordum gülzârıda
Mansûr yanglıg babını birip ışk dârıda
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 82.

²² Kırk tokuzda ışkıng tüşti köyüp yandım
Mansûr-sıfat hayl u hişdîn kaçıp tandım
Türlüg türlüg cefâ tigdi boyun sundım
Zâtı uluğ hâcem sığnıp kildim sanga. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 84.

²³ Şömlüğumdın tağ u taşlar sögti mini
Fasîh tilde sögüp aydı filing kanı
Âşık bolsang evvel barıp Hak'nı tanı
Merhem bolup yir astığa kirdim muna. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 104.

²⁴ Âşıklarğa Hudâ özi vade kılğan
Işk nesîmi Mustafâ'ğa tuhfe kilgen
Ol sebebdin köz yaşınım güvâh kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

layacağını belirtmektedir.²⁵

Aşk makamına ulaşmanın kıymetini bu yaklaşımlarıyla açık ve seçik olarak ortaya koyan Ahmed Yesevî aşk makamının hakkını verenlerin aşk yoluna koyulduklarını söyler. O aşk mektebinin müdavimidir. Aşk mektebine giden yolda aşka baş koyan bir isimdir. Aşk yolunun zorlu ve esaslı olduğunu söyledikten sonra aşk yolundan ayrılmamayı öğütlemektedir.

2. Aşk Yolu

Ahmed Yesevî aşkı iradeli ve bilinçli bir tercih olarak görür. Maksat olmadan yalnız kendini sevmenin mümkün olmayacağını belirtir.²⁶ Âşıkların mârifet bostanında cân vermek, muhabbet meydanına baş koymak ve hakikat denizinden cevher almak suretiyle dalgıç gibi hakikat deryasından çıkmadıklarını söyler.²⁷

“Her ne kılsan, âşık kıl sen Perverdigâr” isimli on dokuzuncu hikmette Ahmed Yesevî, Hakk’ın birliğini ve varlığını idrak sadedinde aşk yolunda fâni olmayı Allah’tan dilemektedir. el-Cebbâr ismiyle muttasıf Allah’tan niyazı her ne hâlde olursa olsun kendisini âşık kılmasıdır.²⁸

Ahmed Yesevî tarikata cândan geçip girilmesini öngörmektedir. Tarikatta yalan yere âşıklık davasına kalkışılmasını reddeden Ahmed Yesevî,²⁹ aşk yolunun ciddiye alınması şu şekilde beyan etmektedir:

İşbu aşkın yolu dilim olmak olur;
Burada ağlayıp âhirette gülmek olur;
Gül renkleri zaferan gibi solmak olur;

²⁵ Derdsiz âdem âdem irmes muni anglang
Işksız âdem hayvan cinsi mum tınğlanğ
Könglüngizde ışk bolmasa manga yığlanğ
Giryânlarğa hâs ışkımnı atâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

²⁶ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

²⁷ Ma’rifetning büstânında cânınğ birgen
Muhabbetning meydânında baş oynağan
Hakikatning deryâsıdn gevher alğan
Ğavvâs yanglığ ol deryâdn çıkmas bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 194.

²⁸ Işk yolıda fenâ bolay Hak bir ü bar
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr
İlgim açıp duâ kılay İzim cebbâr
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

²⁹ Câdnın kiçip tarikatke kirmegünçe
Âşık min dip yalğan davâ kılmang dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

Böyle olmadan, âşıkım ben demeyin dostlar.³⁰

Âşıklık iddiasının kolay bir söylem olmadığını bu denli açık ve seçik olarak açıklayan Ahmed Yesevî, aşk yolunda cân vermeden hitame eren ömre hayflanmaktadır. Dalgıç olup denizde inci dermeden ve Hakk'tan başka maksatları uzak kılmadan yaşam sürenlerin yarın pişmanlıklarının pek çok olacağını beyan etmektedir.³¹

3. Aşk Cevherinin Elde Edilmesi

Ahmed Yesevî'ye göre aşk cevheri dipsiz derya içinde gizlidir. Bu cevheri cânndan geçmek suretiyle elde edenler cânân olurlar.³²

Aşk yolunda aşk cevherine kavuşanlar aşk gülistanında cevelan ederler. Bu gerçekten hareketle Ahmed Yesevî, muhabbet yolunu tutanları şu dizeleleriyle muhabbet gülzârında açan hoş güle benzetmektedir:

Muhabbetin meydanına kendini salsa
Mârifetin bostanında cevlan kılsa
Sır şarabın içip âşık ruhu kansa
Meveddetin gülzârına hoş gül olur³³

Ahmed Yesevî muhabbet meydanında ve mârifet bahçesinde âşıklara aşk şarabını bizzat Allah'ın sunduğundan bahsetmektedir. Sâkîyi bizzat Allah, meyi de bizzat aşk olarak takdim eden Ahmed Yesevî, Allah'ın katından aşk şarabı içince kişinin çoluk çocuk derdinden ve ev bark endişesinden tamamen geçeceğini, cürüm ve isyan düğümünü açacağını belirtmektedir.³⁴

Aşk şarabı âşıklar meclisinde sunulur. Âşıklar meclisinde aşk şarabına kanılmaz. Hakk'a bende olup ağlamayı, istikamet üzere yürümeyi tavsiye eden Ahmed Yesevî, sevenlerini muhabbetin meclisine kendilerini vurma-

³⁰ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 173.

³¹ Vâ-dirîğâ ışk yolıda cânın birmey
Ğavvâs bolup deryâ içre güher tirmey
Hak'dın özge maksûdlarını yırak salmay
Tangla barsa nedametler çendân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

³² Işk gevheri tübsiz deryâ içre pinhân
Cândın kiçip gevher alğan boldı cânân. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

³³ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 187.

³⁴ Rahniân İge'm sâkî bolup mey içürse
Ehl ü iyâl hânûmândın pâk kiçürse
Vücûdîmdın Azâzilni Hak kaçürsa
Cürm ü isyân girihlerin açar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 158.

larını öğütlemektedir.³⁵

Aşk mertebesini Mi'rac olayıyla birlikte ele alan Ahmed Yesevî Peygamber Efendimiz'in Sidretü'l-Müntehâ'ya olan yolculuğunu "Burak" isimli binitle gerçekleştirdiğini belirtir. Ahmed Yesevî'ye göre Peygamber Efendimizi Hakk katına yükselten "Burak" isimli bu binit aşktır. Âşıkların "Burak"a bindiklerini, Allah'ın âşıklara yüz bin "Burak" verdiğini söylemektedir. Âşıklara "Burak"a binip ötelere giderlen âlem halkının "Burak"-tan ne denli nasipsiz ve dolayısıyla Hakk'tan uzak kaldığını belirtir. Aşk yolunu benimseyen Ahmed Yesevî bu âlemde herkese aşk çerağını yakar, herkesi aşk ışığına davet eder, aşkın rehberlik ettiği kişilerin âhirette yüz bin köşke nail olacaklarını belirtir.³⁶

Aşkla manevi mi'racını gerçekleştiren âşık, aşk pazarından beri gelmez. Ahmed Yesevî'ye göre aşk pazarı ulu bir pazardır. Aşk pazarında ticaret haramdır. Âşıklara Allah davasından başka kavga haramdır. Aşk yoluna girenlere dünya haramdır.³⁷ Gece gündüz zikretmeden yürüyen, gece gündüz fikretmeden çabalayan, muhabbetin pazarında kendini satmayan nefis, yüz bin çeşit taam ister.³⁸

4. Aşk Sırrı

Aşk yoluna baş koyan ve sonunda aşk cevherine kavuşan âşıklara Ahmed Yesevî'nin yegâne tavsiyesi aşk sırrını ifşa etmekten sakınmalarıdır. Âşık olmayı cânın yanması olarak gören Ahmed Yesevî,³⁹ şayet başkalarına aşk sırrını beyan kılacak olsa buna takat kılamayacaklarını, başını alıp

³⁵ Kul Hâce Ahmed bende bolsang yığlap yörgil
Muhabbetni meclisige özüng urgil. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 170.

³⁶ Vâde kıldı âşıklarğa yüz ming Burâk
Âlem halkı melâmetni anga yırak
Bu âlemdin il közige yanğan çerak
Ukbâ içre yüz ming köşkler binâ kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 126.

³⁷ Işk bâzân uluğ bâzâr sūdâ harâm
Âşıklarğa sindin özge gavgâ harfim
Işk yoluğa kirgenlerge dünyâ harâm
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 156.

³⁸ Kıçe kündüz bî-ğam yördüm ikrin aytmay
Cehd eyleben lüni küni fikrin itmey
Muhabbetni bâzânda özni satmay
Nefsim mini yüz ming taâm tiler döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

³⁹ "Kul Hâce Ahmed âşık bolsang cânıng köysün." Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 166.

gideceklerini, dağa ve taşla başlarını vurup kendilerinden geçtiklerini, çoluk çocuk, ev bark derdinden geçtiklerini söylemektedir.⁴⁰ Ahmed Yesevî aşk sırrını bilmenin yegâne yolunu belalara tahammül olarak göstermekte ve bizlere başımıza yüz bin türlü bela da gelse asla inlememizi tavsiye etmektedir.⁴¹ Çünkü Ahmed Yesevî aşk sırrından mana duymayanları bigâne olarak görmektedir. Ona göre aşk sırrına eren âşıkların mekânı viranelerdir. Aşk yolunda cân verenler de cânânedir. Zira cânandan geçmeden aşk sırrından haberdar olunamamaktadır.⁴² Buna göre Ahmed Yesevî, aşk sırrını bilmenin yolunu cânandan geçmek olarak belirler.⁴³

Ahmed Yesevî cânandan geçmeden aşk sırrının bilinemeyeceğini, maldan geçmeden benlik fikrinin atılamayacağını, maksat hâsıl olmadan sevginin hâsıl olamayacağını belirttikten sonra âşıkların halk içinde pinhan olmaları gerektiğine vurgu yapar.⁴⁴

5. Aşk Derdi

Aşk sırrına giriftâr olanlar aşk derdini çekenlerdir. Aşkın esrarı aşkın derdine giriftâr olanlara açılabilir. Hakk'tan aşk derdini talep eden Ahmed Yesevî, aşk derdine müptela olunca böylesi bir derdin dermanının olmadığını gördüğünü söyler. Aşk yolunda cân verenin hiçbir kaybının olmayacağını, hüsrana maruz kalmayacağını, aşk yolunda cân vermemenin imkânının bulunmadığını söylemektedir.⁴⁵ Aşka düşünce kararsız kaldığını,

⁴⁰ Işk sırrını beyân kılsam âşıklarğa
Tâkat kılmay başın alıp kiter dostlar
Tağ u taşka başın urup bî-hod bolup
Ehl ü iyâl hânümândın öter döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

⁴¹ Yüz ming belâ başka tüşse inğrenmegil
Andın songra ışk sırrını biler döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 168.

⁴² Sırdın ma'nâ tuymağanlar bigânedür
Ol âşıkını mekânlan vîrânedür
Işk yolıda cân birgenler cânânedür
Cândın kiçmey cânđın haber bilmeng döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 174.

⁴³ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

⁴⁴ Cândın kiçmey ışk sırrını bilse bolmas
Mâldın kiçmey men menlikni koysa bolmas
Sivâ bolmay yalğuz özin söyse bolmas
Andağ âşık il közidin pinhân bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

⁴⁵ Işk derdini taleb kıldım dermânı yok
Işk yolıda cân birgenni armânı yok
Bu yollarda cân birmese imkânı yok
Her ne kılsang âşık kılğıl Pcrvrdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*

gece gündüz aşk senasına koyulduğunu, aşk dergâhından başka bir yere varmadığını belirtmektedir.⁴⁶ Ahmed Yesevî'ye göre aşktan katı bela olmaz, aşk derdine deva olmadığı için merhem sürmeye gerek yoktur. Zaten gözyaşından başka buna bir şahit de bulunmamaktadır.⁴⁷

Aşk bir derttir, inlettir. Aşk bir ıstıraptır, zayıflatır. Aşk bir iştiyaktır, ağlatır. O nedenle Ahmed Yesevî âşıkları tanımlarken onları gece gündüz ağlayanlar diye nitelendirir.⁴⁸

Âşıklar aşkın gücüyle dimdik ayakta dururlar. Muhabbetlerini ayan kılpıp şevk ve zevke bürünürler. Aşk ateşine düşenlerin dünyasında ne maddi ateşin yakıcılığı, ne kederin yıkıcılığı ne de meşakkatin yıldırması olur. Başkalarının korktuğu dış tesirleri bu denli etkisiz kılan aşk ateşiyle yandıktan sonra âşıkların korkusu mu kalır?⁴⁹

Aşkın tesiriyle hem cânın hem de tenin yanıp kavrulacağından bahseden Ahmed Yesevî, aşkın temasıyla ben fikrinin ortadan kalkacağını ve aşk olmadan Allah'ın hakkıyla tanınamayacağını söylemekte ve Allah'tan dileği her ne kılssa kendisini âşık kılması niyazında bulunmaktadır.⁵⁰

Aşk ateşinin şiddeti başa düşse âşık ne eyleyeceğini şaşırır. Âşığın bu hâlini anlamaktan uzak kalan bigâneler taşlar atıp âşığa gülerler. Âşığı divane görüp başını yarar ve onu kana bularlar. Ama her defasında âşıklar hâline şükredip Allah'ı hamd ve sena ederler.⁵¹

Seçmeler, s. 154.

⁴⁶ Kaydın tapay ışkıng itişti kararım yok
Işk senasın tûni küni koyarım yok
Dergâhıngdın özge yirge baranm yok
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 156.

⁴⁷ Kul Hâce Ahmed ışkdın katıg belâ bolmas
Merhem sürme ışk derdiğe deva bolmas
Köz yaşıdın özge hiç kim güvâh bolmas
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 156.

⁴⁸ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 190.

⁴⁹ Şevki zevki muhabbetdin ayân kılğıl.
Âşıklarge ışk otıdın beyân kılğıl
Hârlık zârlık meşakkatnı nişân kılğıl
Çın âşıklar otıdın ne dip hazer kılsun. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 144.

⁵⁰ Işkı tigse köydürgüsi cân u tenni
Işkı tigse vîrân kılur mâ vü menni
Işk bolmasa tanıp bolmas Mevlâ'm sini
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

⁵¹ Işk şiddeti başka tüşse âşık neyler
Bigâneler taşlar atıp anga küler

Aşk ateşinde yanan Ahmed Yesevî, cândan doyduğunu, hayran olduğunu söylemektedir. Ahmed Yesevî'ye göre aşk ateşi öyle bir ateş ki, yanmadan kendini kebab eylemiştir. Muhabbetin adını duydukça giryan olduğunu belirtmektedir. Gözyaşına koyulup ağlayanların muradına erdiklerini söylemektedir.⁵²

6. Aşka Tahammül

Sahibini yakıp kebaba dönüştüren aşk ateşine tahammül edildiği sürece aşkın erdiriciliği ve olduruculuğu görülmektedir. Ahmed Yesevî'ye göre âşıklık ulu bir iştir. Allah (c.c.) âşıkları mihnet ile sınamaktadır. Âşığın dünü günü mihnet ve cefa ile de olsa âşığın gönlü mâşukundan ayrı kalmaması gerekmektedir.⁵³ Hayatın en zorlu meşgalesini aşka tahammül olarak gören Ahmed Yesevî, aşk yâdı yeryüzüne salınsa yeryüzünün bunu kaldıramayacağını, aşk destanı defterlere yazılsa defterlerin yetmeyeceğini söylemektedir. Aşk sonsuzluk duygusudur. Aşk beşer üstü tabattır. Aşk arınmışlık ve sonsuzluk özlemidir. Aşk herkesin haddi değildir. Aşk güç ve takat; yetenek ve kabiliyet gerektirir.⁵⁴

Aşkî güle ve kendisini bülbüle benzeten Ahmed Yesevî, aşkın gül sokağında bülbül olup türlü türlü dillerle yakardığını, bağırıp çağırdığını, ağlayıp durduğunu, âşıklığı bütün işlerden zor bildiğini söyleyip kendisini âşık kılmasını Hakk'tan niyaz etmektedir.⁵⁵

Cilve de kılrsa, deli divane de kılrsa, şeyda da perişan da kılrsa, mecnûn

Divâne dip başın yarıp kanğa bular

Şâkir bolup hamd u senâ aytar dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

⁵² Otkâ köydüm cândın toydum hayran boldum

Bu neçük ot köymey yanmay biryân boldum

Muhabbetni atın iştip giryân boldum

Közi giryân murâdığa yiter döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

⁵³ Âşıklığı uluğ iştür bilseng mum

Mihnet birle sınar irmiş Mevlâm sini

Renc ü mihnet birle bolsang tüni küni

Maşukunğdın köngül özge kılmang döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 172.

⁵⁴ Işk yâdını yirge salsam yir kötermes

Defter kılsam tâ tirig sin bitip bolmas. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 128.

⁵⁵ Gül ışkını kûyında min bülbül boldum

Elvân elvân tiller birlen nâliš kıldım

Barça işdin âşıklıkını düşvâr bildim

Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

da, rüsva da kılsa, mum gösterip pervane gibi kor ateş de kılsa, ne kılsa kılınsın Allah'tan kendisini her hâlde âşık kılmasını niyaz etmektedir.⁵⁶

Cân mülkünde elem çeken ârif ve âşıkların bu ıstırabından on sekiz bin âlemin vaveylaya tutulacağından bahseden Ahmed Yesevî kendilerinin dışındaki tüm varlıkları perişan eden bu yükün yegâne hamili olarak âşıkları görür.⁵⁷

7. Aşk Davasının Gereklere

Aşka tahammül bu kadar zorlu olduğuna göre, aşk davasının birtakım gerekleri bulunmaktadır. Ahmed Yesevî kendinden geçmeden kişinin aşk davasına kalkışmasını yersiz görmektedir. Âşıkların halk içinde âşığı diye gezmesini anlamsız bulmaktadır. Âşıklığı ulu bir dava görmekte ve dolayısıyla böylesi bir davadan gâfil kalınmasını çirkin görmektedir. Gaflete bürünüp de Hakk didarını göreceğini düşünenlerin yanılacağını belirtmektedir.⁵⁸

Ahmed Yesevî on birinci hikmeti aşk davasına tahsis etmekte ve aşk davasının gereklerini ortaya koymaktadır. Buna göre aşk davasını güden kişi bağı yanık olmalı, muhabbetin şevki ile cân vermeli, hor görülüp şom nefisini öldürmeli, “Allah!” deyip içine nur doldurmalı, nefisten geçip kanaati huy edinmeli, iyilere hizmet kılıp dua almalı, rahatı atıp cân mihnetinden hoşlanmalı, boş hevesleri, ben ve sen fikrini terk etmeli, aşk derdini dertsizlere dememeli, aşk cevherini her nâmerde satmamalı, habersizlerden aşk kadrini beklememeli, aşka düşmeli, ateşe düşmeli, yanıp ölmeli, pervane gibi cânndan geçip kor ateş olmalı, dertle ve gamla dolup deli divane olmalı, bu yolda başını vermeli, ölmeden önce ölmeli, pîr eteğini sıkı tutup hizmet kılmalı, sevdiğine cân vermeli, burada ağlayıp âhirette cân vermeli, aşk ehlerinden beyan sormamalı, aşk derdine derman sormamalı, zâhidlerden nişan sormamalı, zâhid ve âbiddin öte âşık olmalı. Mihnet çekip aşk yolunda sâdik olmalı, nefsi tepip dergâhına layık olmalı, Hakk'a şeyda kılmalı,

⁵⁶ Cilve kılğıl tilbe kılğıl şeydâ kılğıl
Mecnûn kılğıl il ü halkka rüsvâ kılğıl
Şem körselip pervane dik aliker kılğıl
Her ne kılsanğ âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

⁵⁷ Ârif âşık cân mülkide elem tartsa
On sikiz ming kamuğ âlem gulğul bolur. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 186.

⁵⁸ Kul Hâce Ahmed özdin kiçmey dava kılma
Halk içinde âşık min dip tilge alma
Âşıklığı uluğ işdür ğâfil bolma
Ĝâfil bolup hak didârın körmeng dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 174.

erenlerin yolunu sormalı, Allah deyip Hakk yolunda cânını vermelidir.⁵⁹

Ahmed Yesevî'ye göre âşık mala ve pula rağbet etmez. Başını aşk yolunda toprak gibi yola revan kılar. Toprak gibi mütevazı oluşuyla içi dışı nurla dolmaya başlar. Bugün gedayken yarın mahşer günü padişah konumuna gelir.⁶⁰ Ahmed Yesevî, Bayezid-i Bistâmî gibi aşk uğruna kendimizi satmamızı tavsiye etmektedir.⁶¹ Bu tespitlerden sonra gerçek âşğın hâlet-i rûhiyesini Ahmed Yesevî özetle şu şekilde beyan kılmaktadır:

Seherlerde erken kalkıp kanlar yut sen
Pîr-ı muğân eteğini muhkem tut sen
Hakk'a âşık olsan eğer, cândan geç sen
Cândan geçen gerçek âşık üryân olur⁶²

8. Aşkın Kazandırdıkları

Aşk yoluna revan olan, aşk cevherine kavuşan, aşk sırrına giriftâr olan, aşk ateşine düşen ve aşka tahammül eden âşıklar üzerine düşen gereksinimleri sağladığı zaman çok büyük kazanımlara mazhar olurlar. Ahmed Yesevî'ye göre Allah bir katre aşk şarabı nimet olarak sunsa ve kul sır zikrini hakkıyla tamamlamış olsa hûrîler, gılmanlar ve cümle melekler o kula hizmette yarışsınlar. O kula cennet içinde ipek giysiler biçilir.⁶³ Âşık istemeden Allah âşığa vaade kılar. Yolsuzken âşığa Allah lütfederek onu yola salar. Garip olup nâle kılarken Allah âşğın elinden tutar. Çünkü âşıklar şevk şarabını içer.⁶⁴

Aşk defterinin dostlar dergâhına sığmayacağından bahseden Ahmed Yesevî, bütün âşıkların huzura sürünerek gideceğini, âşıkların bir ahına yedi

⁵⁹ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 110-115.

⁶⁰ Mâl u pulnı pervâ kılmaz âşık kişi
Yol üstide tofrak bolup azîz başı
Andın songra nûrğa tolar içi taş
Tıngla barsa mahşer ara pādşâh kıldım. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 128.

⁶¹ Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 192.

⁶² Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 193.

⁶³ Sübhân İgem bir katre mey kılsa inâm
Zikr-i sını ayta ayta kılsam tamâm
Hûr u ğılmân cümle melek anga ğulâm
Uçmah içre harîr tonlar biçer dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 160.

⁶⁴ Min aytmadım Allâlî özi vade kıldı
Yolsız idim lutf eyleben yolğa saldı
Garîb bolup nâle kıldım kolum aldı
Andağ âşık şevk şarâbın içer dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 160.

cehennemin bile takat getiremeyeceğini söyler.⁶⁵ Hakk Teâlâ aşk kapısını açırverse ve has aşkı gönül içine yerleştirirse Allah'ın lütfuyla kişi iki âlemde şah olur, sonunda âşıklar Hakk'a doğru uçar hâle gelir.⁶⁶ Âşık Allah diyerek kabirden kalksa âlem yanar. Allah âşığı seçkin kulum deyip yalnız sever. Âşık yaş yerine gözünden kanını döküp yüzünü boyar. Allah'a hamdini gerçekleştirdikçe melun şeytan ondan kaçır.⁶⁷

9. Aşkdan Mahrumiyet

Aşkın kazanımı bu kadar büyük olurken aşktan mahrumiyet de bir o kadar felaket doğurur. Ahmed Yesevî'ye göre aşksızların işi düşvar, yani oldukça zor ve güçtür. Allah ona yarın didarını göstermez. Aşksızların hâlerinden Arş ve Kürsi, Levh ve Kalem'den hepsi bizardır. Allah aşktan mahrum kalanlara cehennem kapısını açmıştır.⁶⁸

Ahmed Yesevî'ye göre aşksızların hem cânı hem de imanı yoktur. Peygamber Efendimiz'in sözünü hatırlattığı hâlde aşksızların hadislerin manasına kulak vermediklerini belirtir. Hatırlatılan nebevî sözleri aşktan mahrum kalanların ne işittiklerini ne de öğrendiklerini söylemektedir. Aşkdan haberi olmayanlara yapılan hatırlatmalar da nafiledir. Onlara aşk dersinden bahsedilse gönülleri karışmaktadır.⁶⁹ Âşık olduğunu söyleyen hevesliler

⁶⁵ Işk defteri sığmas döstlar dergâhığa
Cümle âşık yığlıp barğay bârgâhlığa
Yiti düzeh tâkat kılmas bir ahığa
Her ne kılsang âşık kılğıl Perverdigâr. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 154.

⁶⁶ Işk babım Hak yüzige vâ eylese
Has ıskını köngül içre câ eylese
Lutf eylese iki âlem şah eylese
Âşıkları Hak sarığa uçar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 158.

⁶⁷ Allâh diben gürdın kopsa âlem köyer
Hâs bendem dip rahman İge'm yalğuz söyler
Yaş omığa kanım töküüp yüzni boyar
Hamdın ayıp şeytân-laîn kaçır dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 160.

⁶⁸ Kul Hâce Ahmed ısksızlarını işi düşvâr
Tangla barsa Hak körsetmes anga didâr
Arş u Kürsî Levh ü Kalem heme bizâr
Işksızlarğa düzeh bâbın açır dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 160.

⁶⁹ Işksızlamı hem cânı yok hem imânı
Resûlullâh sözün aydım manâ kâni
Niçe aytsam işitküçi bilgen kanı
Bî-haberige aytsam köngli katar dostlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Divân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

yolda kalırlar. Yolda kalan bu aşk heveslileri dinlerini değersiz pula satarlar.⁷⁰

Sonuç

Dilinden dökülen hikmetleriyle, açıklamaya çalıştığımız özlü sözleriyle Ahmed Yesevî, Allah sevgisinde erimiş ve bu sevginin motive edici gücü ile Orta Asya Türk muhitine başta tebliğcilik olmak üzere çeşitli hizmetlerde bulunmuş büyük bir sûfidir. Çevresine rağmen olmamış, yaşadığı toplumla bütünleşmiştir. Köylü, kentli herkesle diyalog kurabilmiş, basit bir göçebenin olduğu kadar, sultanların da gönlünü kazanmıştır. Onun İslâm'ın esprisinde bulunan “sevgi” boyutunu yakalaması, bir inkılabı neden olmuştur.

Gerçekten Ahmed Yesevî bir vâris-i Muhammedî ve insân-ı kâmil olarak temayüz etmiş şahsiyettir. Ahmed Yesevî, vazettiği tarikatı ve devrinde yetiştirdiği derviş ve talebeleriyle “Pîr-i Türkistân” sıfatını kazanmıştır. Diğer taraftan dil ve edebiyatımızda bir büyük çığır açmış, kendisinden sonra gelen Yûnus Emre, Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzî-i Mısırî, Aziz Mahmûd Hüdâyî gibi Anadolu; Süleyman Atâ ve Ali Şir Nevâî gibi birçok Türkistan tekke şairine, ruh ve manada olduğu gibi, dil ve nazımda da rehberlik etmiş, tekke şiirinin “pîr” i olmuştur. Onun rehberliğinde Türkçe yazılmış tasavvufî ve edebî eserler İslâm Edebiyatı içinde ayrı bir kol teşkil etmiş ve sağlam bir yer alabilmiştir. Ahmed Yesevî sekiz asırdır zamanın bütün inkılaplarına ve zevk değişmelerine mukavemet ederek yaşayan, birçok şaire taklit örneği olan, büyük halk kitlesinin zevkine asırlarca nazımlık vazifesi îfâ eden bir edebî eser vücuda getirmiştir. Onun diktiği tasavvuf şiiri ağacı Yûnus Emre'nin dilinde Anadolu'da kemalini bulmuş, olgun meyvelerini vermiştir.

Ahmed Yesevî, insanoğlunun kâh beşerî, kâh manevi tarafına hitap ederek, onları düşünmeye, duymaya ve bilhassa kendi kendilerini farkına varmaya çağırmıştır. O, bütün dervişliği ve alçak gönüllülüğü ile öğüt ve tavsiyelerini önce kendi benliğine yöneltmiştir. İkaz ve irşat edilmeye en çok layık ve muhtaç olanın yine kendisi olduğunda ısrar etmiştir. Bu işe, evvela kendinden başlama prensibiyle hareket ettiği için sözleri etkili, tavsiyeleri tutulur olmuştur.

Eli ile bizzat yaptığı ahşap kürek, kaşık ve keççeleri satarak geçimini temin etmiştir. Hayatı boyunca alın teri ve el emeği ile geçinen bir Allah dostu olarak “riyâkâr zâhidlerden, donuk âbidlerden, dilenci sûfilere ve hercaî derviş”lerden hep yakınmıştır.

Türkler arasında gelenek hâline gelen ve halkın dinî yükümlülükleri öğ-

⁷⁰ Bû'l-hevesler âşık min dip yolda kalğan

Dinlerini püçek pulğa satar döstlar. Bkz. Ahmed-i Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, s. 162.

renmesi gayesiyle kaleme alınan ilmihâlcilik âdetinin başlatıcı ve ilk temsilcilerinden biri olan Ahmed-i Yesevî, Fakrnâme ve Cevâhirü'l-Ebrâr'da serdedilen görüşleriyle gerçek bir halk ahlâkçısı ve eğitimcisidir. O'nun bu yönünü ve didaktik üslubunu gösteren cennet ve cehennemin birbiriyle atışmalarına işaret eden sözleri oldukça anlamlıdır:

“Cennet-cehennem savaşır savaşmakta beyan var
Cehennem der: ben üstün, ben de Fir'avn, Haman var
Cennet der ki: ne dersin? sözü bilmez söylersin
Sende Fir'avn olsa, bende Yûsuf Ken'an var
Cennet der ki: ben üstün, âlim kullar bende var
Âlimlerin gönlünde, âyet, hadis, Kur'an var
Cehennem der: ben üstün, münafıklar bende var
Münafıklar boynunda ateşten işkil-keşan var
Cennet der ki: ben üstün zâkir kullar bende var
Zâkirlerin gönlünde zikir ü fikr-i Sübhân var”

Ahmed Yesevî, Allah'a ulaşmak isteyen dindarlara şöyle seslenir:

Zâhid olma, âbid olma, âşık ol sen
Aşksızların hem cânı yok, îmanı yok

Çünkü ona göre “zühd” ve “ibadet” ehli, eğer aşksız iseler, yolda kalmışlardır:

Aşksızları gördüm ise yolda kaldı
O sebepten aşk dükkânını kurdum işte

“Bütün işlerden âşıklığı ben zor bildim.” diyen ve bu makama erişen Ahmed Yesevî, “tarikât”ında aşk yolunu seçmiş ve Allah yolunda aşkı rehber ve binek bilmiştir. Onun için sevenlerine bahsettiği bu aşktan bol bol vermiş ve onda yok olmayı dilemiştir. Ona göre, insanı hayvandan ayırtan eden ve ona insanlık vasfını kazandıran da aşktır.

Dertsiz insan insan değil, bunu anla
Aşksız insan hayvan cinsi bunu dinle, der.

Ahmed Yesevî'nin düşüncesine göre, âşık olmak için “ölmeden önce ölmek” ve “şom nefsinin öldürmek” lâzımdır.

“Aşk bağına mihnet ile göğertmesen
Hor görülüp şom nefsinin öldürmesen
“Allah” deyip içine nur doldurmasan
Vallah billah sende aşkın nişânı yok
Âşık olsan cândan geçip bir defâ öl
Âşıklar ölmeden önce ölür imiş” diyen Ahmed Yesevî, “aşk” ile ölmeden önce ölenlerin, artık ebedi bir hayata ulaşıp ölümsüzleştiklerini şu şe-

kilde dile getirir:

Gerçek âşıklar dâim diri, ölücü değil
Ruhları da yer altına girici değil

İşte bütün bu beyitlerden anlaşıldığı üzere, diğer büyük mutasavvıflar gibi, Ahmed Yesevî'yi de ölümsüz kılan, sadece onun sanatı ve söylemiş olduğu sözleri değil, insanı ölümsüz kılan bahsettiği bu “aşk”a ulaşmış olmasıdır diyebiliriz. Böylece “âşık” Yesevî “âb-ı hayât”ı içmiş, ölümsüzlüğe ermiş, Hızır ve İlyas ile dostluk kurup görüşmeyi imkân bulmuştur. “Gerçek âşık” olan Ahmed Yesevî milleti içinde ölümsüzlüğe erdiği gibi, kendini seven halkının Hızır’ı olmuş, onlara ölümsüzlük yolunu göstermiştir.

Aşk ateşi insanın gönlüne düşünce her şeyi, “benlik” ve “ikilik” fikrini yakıp yok eder. Hakk’ı tanımak ve O’nun “vahdet”ini idrak için aşkın duyulan gereksinimi Ahmed Yesevî şu şekilde dile getirir:

Aşkı değse kavurup yandırır cânı, teni
Aşkı değse vîran kılan “ben” fikrini (mâ vü meni)
Aşk olmasa animak olmaz Mevlâ’m seni
Her ne kılsan âşık kıl sen Perverdigâr
Boş hevesler, ben-sen fikrini terk edenler
Gerçek âşıktır, aslâ onun yalanı yok

Tasavvuf sahasının büyükleri İslâm’ın iman esasları olan “tevhid”i aşk anlayışı içinde dile getirmişlerdir. Bu mısralarda ifade edilen de budur. İnsanda “ben ve sen” yani “ikilik” vehmi var oldukça, kendi varlığını Hakk’ın varlığı karşısında bir müstakil varlık olarak var zannettikçe Mevlâ’sını hakkıyla tanımak mümkün değildir. Cân ve ten, yani insanın kendi varlığı, aşk ile yanıp vîran olduğu ve böylece “ikilik” ortadan kalktığı vakit Mevlâ bilinmiş ve “tevhid”in hakikatine erişilmiş olur. Yesevî’nin oldukça kapalı söylediği bu mana, sonraki asırlarda yetişen sûfi şairlerin daha açık ve serbest ifadelerle söyleyecekleri, dile getirecekleri bir ana fikirdir.

Kaynakça

- Eraslan, Kemal, “Giriş”, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ankara 1991, s. 6.
Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 63-64.
Kufralı, Kasım, *Nakşibendiliğin Kuruluş ve Yayılışı*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1949, s. 31.